

ALMANYA MEKTUPLARI (1915)

Halit Ziya Uşaklıgil (İstanbul, 1865 – 27 Mart 1945) Öğrenimine Mercan'daki mahalle mektebinde başladı, daha sonra Fatih Askeri Rüştiyesi'ne yazıldı. Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında ailesi İzmir'e taşınınca öğrenimini İzmir Rüştiyesi'nde sürdürdü. Özel hocalardan Fransızca, Mekhitarist adlı okulda İtalyanca öğrendi. İzmir Rüştiyesi'nde Fransızca hocalığı, Osmanlı Bankası'nda memurluk yaptı. İzmir İdadisi'nde Türk Edebiyatı dersleri verdi. Vilayet Mesalîh-i Ecnebiye Kalemî başkâtipliğine getirildi (1893). Reji İdaresi'nden başkâtiplik teklifi alınca İstanbul'a gitti (1893). Nisan 1909'a kadar 16 yıl Reji İdaresi'nde çalıştı. 31 Mart Olayı'ndan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi; V. Mehmet Reşat'ın Mâbeyn başkâtibi oldu (1909-1912). Bir süre Âyan üyeliği yaptı. Reji'nin yerini alan Tütûn İhîsarı'nın idare meclisi başkanlığına atandı. 1912-1914 arasında Dârülfünun'da Batı Edebiyatı ve Estetik dersleri verdi. 1914'te ailesiyle birlikte Paris, Bükreş, Viyana'da ve Almanya'nın çeşitli şehirlerinde bulundu. Bir ara Matbuat Cemiyeti başkanlığına getirildi. 1937'de Tiran elçiliğinde başkâtip olarak çalışan oğlu Halil Vedat'ın intiharı kendisini çok sarstı. 1905'ten beri oturduğu Yeşilköy'deki köşkünde vefat etti, Bakırköy Mezarlığı'na, oğlu Halil Vedat'ın mezarının yanına gömüldü. Halit Ziya altmış yıl kadar devam eden yazı hayatında hikâye, roman, mensur şiir, tiyatro, hâtıra, hitabet, makale ve edebiyat tarihi gibi değişik türlerde eserler vermiş, özellikle hikâye ve romanlarıyla yenileşme dönemi Türk edebiyatına damgasını vurmuştur.

Roman: “Sefile” (1887'de *Hizmet* gazetesinde tefrika halinde kalmış, ancak 2006'da Ö. Faruk Huyugüzel tarafından kitaplaştırılmıştır), *Nemide* (1889), *Bir Ölünün Defteri* (1889), *Ferdi ve Şürekâsı* (1894), *Mâi ve Siyah* (1897), *Aşk-ı Memnû* (1900), *Kırk Hayatlar* (1924), *Nesli-i Ahîr* (yarım kalmış tefrika, 1990). **Hikâye:** *Bir İzdivacın Tarih-i Muâşakası* (1888), *Bir Muhtıranın Son Yaprakları* (1888), *Küçük Fıkralar* (1896), *Bu muydu?* (1896), *Heyhat* (1896), *Bir Yazın Tarihi* (1900), *Solgun Demet* (1901) *Bir Şi'r-i Hayal* (1914), *Sepette Bulunmuş* (1920), *Bir Hikâye-i Sevda* (1922), *Hepsinden Acı* (1934), *Aşka Dair* (1935), *Onu Beklerken* (1935), *İhtiyar Dost* (1937), *Kadın Pençesi* (1939), *İzmir Hikâyeleri* (1950). **Oyun:** *Kâbus* (1918), *Fûruzan* (A. Dumas Fils'ten uyarılma, 1918), *Fare* (E. Pailleron'dan uyarılma, 1924). **Mensur Şiir:** *Mensur Şiirler* (1889), *Mezardan Sesler* (1889). **Hâtıra:** *Kırk Yıl* (1936), *Saray ve Ötesi* (3 cilt, 1940-41), *Bir Acı Hikâye* (1942). **Makale:** *Sanata Dair I-IV* (1938, 1939, 1955, 1963). **Mektup:** *Almanya Mektupları* (1915) (haz. Özgür İldeş, 2021).

Özgür İldeş 1976'da Ankara-Şereflikoçhisar'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Şereflikoçhisar'da tamamladı. Boğaziçi Üniversitesi'nde yabancı dil eğitimi aldıktan sonra, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yeni Türk Edebiyatı) Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını ve doktorasını tamamladı. 2013 yılında Gazi Üniversitesi Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde başladığı öğretim üyeliğini Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde sürdürmektedir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in
YKY'deki kitapları:

- Hikâye (haz. Nur Gürani Aslan, 1998)
Kırk Yıl (haz. Abdullah Uçman, 2017)
Aşk-ı Memnû (haz. Handan İnci, 2018)
Mai ve Siyah (haz. Handan İnci, 2018)
Saray ve Ötesi (haz. Abdullah Uçman, 2019)
Almanya Mektupları (1915) (haz. Özgür İldeş, 2021)

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL

Almanya Mektupları
(1915)

Gezi

Hazırlayan:
Özgür İldeş

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5767
Edebiyat - 1655

Almanya Mektupları (1915) / Halit Ziya Uşaklıgil

Hazırlayan: Özgür İldeş
Kitap editörü: Murat Yalçın

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Merve Çakıroğlu

Baskı: Optimum Basım San. ve Tic. Ltd. Şti
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No:51/1
Küçükçekmece 34295 İstanbul
Sertifika No: 41707
Telefon: (0 212) 463 71 25

1. baskı: İstanbul, Mart 2021
ISBN 978-975-08-4943-5

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2021
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
[facebook.com/yapikrediyayinlari](https://www.facebook.com/yapikrediyayinlari)
twitter.com/YKYHaber
[instagram.com/yapikrediyayinlari](https://www.instagram.com/yapikrediyayinlari)

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Özgür İldeş / Almanya'dan Mektup Var! • 7

ALMANYA MEKTUPLARI (1915) • 33

Sözlük • 431

Kişi Adları Dizini • 464

Yer Adları Dizini • 469

Hazırlayanın Önsözü

Almanya'dan Mektup Var!

“Fakat bilirdim ki en müessir tedavi seyahattir.”¹

Dünya tarihinde medeniyetlerin makas değiştirme zamanlarıyla seyahatlerin yönünün değişimi arasında önemli bir benzerlik olduğu kolaylıkla gözlenebilir. Batı, Doğu'nun cazibe merkezi olduğu orta dönemlerde dünyalık mahrumiyetinin mahkûmiyetinden kurtulmak amacıyla Doğu'ya doğru yelken açarak keşfettiği zenginliklerin maddi imkânlarıyla konfora ulaşmıştır. Bu gelişmeler sonucunda orta dönemden sonra günümüze kadar seyahatin tarihsel yönü değişmiş ve Doğu, kendi servetini işleyerek hükümlan olan yeni dünyanın merakıyla Batı'ya seyahat etmek için yollara düşmüştür.

Doğu dünyasına aidiyet itibariyle bizde başlangıçtan beri seyahatnamelerin duygu tonunu Devlet-i Âliyye'nin durumu belirlemiştir. Seyahat metinlerine bir “tür” hüviyeti kazandıran Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinden başlayarak ilk dönem metinlerimizde gurur verici bir başarının dışavurumu şeklinde karşımıza çıkan bu ton, Devlet-i Âliyye'nin gerilemeye başlamasıyla birlikte halden hoşnutsuzluğun yol açtığı bir kompleksle Batı ile aramızdaki makasın Batı lehine ümitsizliğe kapılırcasına açılmasıyla kötümserliğe dönüşmüştür. Batılılaşma tarihimizde kaleme alınan seyahat metinlerinin çoğunda halden memnuniyetsizliğin sebep olduğu ümitsizlikle Doğu-Batı mukayesesine şahit oluruz. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Almanya Mektupları* da bu tür metinlerdendir.

Almanya Mektupları, kültür hayatımızda Tanzimat yıllarında görülmeye başlanan seyahat-mektup formunda kaleme alınmış bir eserdir. Bu formdaki eserlerin yaygınlaşmasında, hiç kuşkusuz, Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkan gazetenin çok büyük payı vardır. Batılılaşma sürecinde Batı ile her nevi ilişkilerin yoğunlaşmaya başlamasıyla aydınımızın Batı'ya seyahati giderek artmıştır.

1 Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, haz. Abdullah Uçman, YKY, İst., 2019, s. 389.

Bunda geri kaldığımız Batı'yı görüp anlama isteği, eğitim, bilhassa hariciye merkezli devlet görevi, sürgün gibi sebepler ilk akla gelenlerdir. Bu seyahatlerin sonunda, seyyahın gittiği memlekette, geldiği memleketten farklı olanı türlü açılardan dikkat çekici bir üslupla anlattığı bizzat “seyahatnâme” türünde kaleme alınan eserler yanında, yabancı ülkeye görev icabı gönderilen sefirlerin kaleme aldığı “sefâretnâme” türünde eserler vardır ki bunlar da seyahatnâmelerin pek çok özelliklerini kapsar. Yeni gidilen memleketin farklılıkları veyahut geldiği yerdekilere anlatma ihtiyacı hissedilen tarafları; mektup, hikâye, roman, makale, deneme, günlük, hatıra vb. çok farklı türlerin imkânıyla okurla buluşturulmuştur.

Mektup ve seyahatnâme türündeki müstakil eserlere edebiyatımızın çok eski zamanlarından beri rastlasak da, *Almanya Mektupları* gibi seyahat-mektup türünde harmanlanarak kaleme alınıp tefrika hâlinde yayımlanan “melez” eserlere ancak Tanzimat dönemiyle birlikte rastlarız. Zira bu eserlerin varlık sebebi olan “gazete” ve mektupların gazeteye intikal vasıtası olan “posta teşkilatı” Tanzimat seneleriyle birlikte hayatımıza girmiştir. Osmanlı Devleti'nde 23 Ekim 1840'ta Posta Nezâreti resmen kurulmuştur.² Bu kurum, halkın mektup ve sair posta malzemelerini bu tarihten itibaren nakletmeye başlamıştır. Posta teşkilatının toplumsal hayatta yerini alış tarihinin gazeteyle paralellik göstermesi, doğal olarak, seyahat-mektup formunda kaleme alınan eserlerin ancak bu tarihlerden sonra bir süreli yayında yayımlanmasını sağlamıştır.

Almanya Mektupları'na kadar genel seyahat edebiyatımız içinde, seyahat-mektup formunda eser(ler) kaleme almış ve türün gelişimine hissedilir derecede katkı sağlamış önemli şahsiyetler mevcuttur. Bu doğrultuda *Almanya Mektupları*'nın *Tanin* gazetesinde 1915'te tefrika halinde yayımlanışına kadar edebiyatımızda seyahat-mektup formunun epeyce yetkinlik kazandığını söyleyebiliriz. Bu doğrultuda Halit Ziya'nın *Almanya Mektupları*'nı kaleme aldığı zaman edebiyatımızda bu forma ait bir birikimi hazır bulduğunu göstermek üzere, kendisinden önce edebiyatımıza kazandırılan seyahat-mektup formundaki eserlere genel hatlarıyla değinmekte fayda var.

2 Nesimi Yazıcı, “Türk Posta Tarihinden”, *Dünden Yarına Haberleşmenin Serüveni*, YKY, İst., 2006, s. 61.

Sâdullah Paşa'nın (1838-1891) "Charlottenburg Sarayı"³, "1878 Paris Ekspozisyonu"⁴, "Refet Bey'e Mektubu?"⁵ ve "Berlin Mektubu"⁶ başlıklı yazıları bu formun ilk örnekleri olup bilhassa ilk ikisi doğrudan seyahat mektubu olması bakımından önemlidir. Namık Kemal'in (1840-1888) "Terakki"⁷ başlıklı ve kafasında hep bir mukayese fikriyle Londra'yı hayranlıkla anlattığı yazısı da bu formda yazılmış ilk yazılardandır. Abdülhak Hâmid'in (1852-1937) kaleme aldığı seyahat-mektup formundaki yazıları bir hayli fazladır ve yelpazeyi genişleterek farklı coğrafyalara yayılır.

Abdülhak Hâmid, 10 Haziran 1876 tarihinde Paris Büyük Elçiliği İkinci Kâtipliği'ne atanır. 29 Hazirandan itibaren Paris'tedir.⁸ Paris'e dair gözlemlerini mektuplarla aktarır. Buradan 7 Temmuz sene 1292 tarihinde Sâmipaşazâde Dâmad Şehriyâr-ı Necib Paşaya⁹ ve 14 Temmuz sene 1294 Cuma tarihinde Bahâeddin Bey'e¹⁰ gönderdiği mektuplarında Paris'e yer verir. Paris'ten döndükten sonra 1881 senesinin Mart başlarında Rize Valisi Nasûhî Bey'in yanında ailesiyle misafirdir.¹¹ Buradan, 9 Mart sene 1297 tarihinde Sâmipaşazâde Dâmad Şehriyâr-ı Necib Paşaya¹² ve Mart 1297 tarihinde Murâd Bey'e¹³ yazdığı mektuplarında Rize ve Trabzon, genel olarak da Karadeniz hakkında önemli bilgiler aktarır. 1881 Eylülü'nün başında Poti/

3 Ebuuzziya Tevfik, "Charlottenburg Sarayı", *Nümüne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, Konsantantiniyye, Matbaa-i Ebuuzziyâ, 1308, Temsil-i Râbi', s. 287-290.

4 A.g.e., "1878 Paris Ekspozisyonu", s. 291-294.

5 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Merhum Sadullah Paşa'nın Safvet ve Cevdet Paşalar ve Saffet Paşazâde Refet Bey'e Mektuplaşması", *Belleten*, C. XV, nr. 58, Nisan 1951, s. 295-296. Bu mektup; *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II 1865-1876*, (haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil), Marmara Üniversitesi Yay., İst., 1993, s. 647'de "Sadullah Paşa'nın Refet Bey'e Mektubu" başlığıyla yer alırken, Ali Yıldız, *Sürgün Sefir Sadullah Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İst., Şubat 2011, s. 335'te "Sadullah Bey'in Muhatabı Belli Olmayan 13 Aralık 1878 Tarihli Mektubu" başlığıyla yer alır.

6 Ebuuzziya Tevfik, a.g.e., tab-ı sâdis, s. 314-316.

7 Namık Kemal, "Terakki", *İbret*, nr. 45, 3 Ramazan 1289/5 Kasım 1872.

8 Dr. Gündüz Akıncı, *Abdülhak Hâmit Tarhan, Hayatı, Eserleri ve Sanatı* (Doktora Çalışması), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954, s. 16-17.

9 Abdülhak Hâmid, a.g.e. II, "Samipaşazâde Dâmad Şehriyâr-ı Necib Paşaya", s. 108-112.

10 Abdülhak Hâmid, a.g.e. II, "Bahâeddin Bey'e", s. 256-261.

11 Dr. Gündüz Akıncı, a.g.e., s. 19.

12 Abdülhak Hâmid, a.g.e. II, "Samipaşazâde Dâmad Şehriyâr-ı Necib Paşaya", s. 207-209.

13 Abdülhak Hâmid, a.g.e. I, "Murâd Bey'e", s. 91-101.

Rusya Şehbenderliği'ne görevlendirilir. Buradan 18 Teşrinievvel 1297 tarihinde Namık Kemal'e¹⁴ gönderdiği mektupta Poti/Gürcistan'ı tasvir eder. Abdülhak Hâmid, 1883 Kasımı'ndan itibaren de şehbender olarak Bombay'dadır.¹⁵ Buradan da 13 Kânûnusâni 1299 tarihinde Namık Kemal'e¹⁶ yazdığı mektupta Bombay'a dair önemli bilgiler verir. "Ekrem'e karmakarışık bir mektup" ibaresiyle Recâzâde Ekrem Bey'e (1847-1914) bir tarihsiz¹⁷, 5 Mayıs sene 1884¹⁸ ve 20 Temmuz sene 1884¹⁹ tarihli mektuplar gönderir ve Hindistan'ı tasvir eder.

Ahmed İhsan [Tokgöz]'ün (1867-1942), Seyyâh: Kâmî müstea-ryıyla seyahat-mektup formunda kaleme aldığı "Aksa-yı Şarkîye Seyahat"²⁰ isimli kurmaca eseri seyahat edebiyatımızda oldukça önemlidir. Zira kitap, yazarın gidip görmeden "muhayyel" olarak anlattığı Doğu Asya seyahatini kapsar. Kitabın iç kapağında yer alan "Bir Türk seyyâhın İstanbul'dan hareketle Maşrık-ı Asyâ'ya vukû bulan seyâhatinde olan müşâhedâtını hâvî mektuplardan müteşekkil latîf bir seyahat-nâmedir" cümlesi eserin gerçekleşmiş bir seyahatin ürünü olduğu izlenimi vermesine rağmen yine kitabın "ifade" başlıklı kısmında;

Üç sene mukaddem neşrettiğim *Umran* risâlesinde, killet-i bidâ'aya bakmayarak; kâriлерime fikr-i seyahat vermek üzere, bir seyyâh-ı muhayyel farz ile Maşrık-ı Aksâ'ya doğru yola çıkardım idim. En müntehab seyahatnâmeleri tedkik ederek meydana getirdiğim mezkûr risâlede kısmen münderic bulunan seyahat mektuplarını bu defa bir de kitap şeklinde enzâr-ı kârîine arz ediyorum. Muhayyel seyyahımız 'Kâmî'nin kaleminde çıkan mektublar umarım ki âsar-ı hakîrâneme ihale-i nazar-ı rağbeti diriğ buyurmayan erbab-ı kirâatin şeref-i mütâlaasına mazhar olur.²¹

14 Abdülhak Hâmid, *a.g.e. I*, "Nâmık Kemâl Bey'e", s. 81-88.

15 Dr. Gündüz Akıncı, *a.g.e.*, s. 20.

16 Abdülhak Hâmid, "Nâmık Kemâl Bey'e Bombay'dan", *Külliyât-ı Âsar-Mektublar I*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1334, s. 5-12.

17 Abdülhak Hâmid, *a.g.e.*, "Recâzâde Ekrem Bey'e-Bombay'dan", s. 73-80.

18 Abdülhak Hâmid, *a.g.e.*, "Recâzâde Ekrem Bey'e Memleket-i Tuyûr", s. 128-147.

19 Abdülhak Hâmid, "Recâzâde Ekrem Bey'e: Pona -yahud- Yeşil Memleket", *Külliyât-ı Âsar-Mektublar II*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1334, s. 26-31.

20 Ahmed İhsan (Seyyâh: Kâmî), *Asyâ-yı Şarkîye Seyahat*, Âlem Matbaası, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İst., 1307/1890. Ahmed İhsan bu eseri, önce Seyyâh Süleyman Kâmî müstea-ryıyla kendi çıkardığı *Umran* mecmuasında on yedi mektup olarak yayımlamıştır. Nu. 1, 21 Eylül 1305, s. 3; Nu. 19, 1305, s. 219-221.

21 Ahmed İhsan (Seyyâh: Kâmî), "İfade", *Asyâ-yı Şarkîye Seyahat*, Âlem Matbaası, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İst., 1307/1890.

cümleleri eserin hayali olduğunu kesinleştirir. İstanbul'dan Moskova'ya seyahatle başlayan eserde; Moskova, Kazan, Perm Kasabası, Sibirya, Tyumen, Baykal Gölü, Trans Baykalı, Stretensk, Kabarovka, Vladivostok gibi pek çok mekân mektup formunda tasvir edilerek kurmaca olayın sahnesi olur.

Cenab Şahâbeddin (1870-1934), sağlık heyetiyle birlikte sıhhiye müfettişi olarak görev icabı Cidde'ye giderken Kahire, İskenderiye, Süveyş ve Hicaz'a dair hatıralarını ve izlenimlerini mektuplar hâlinde "Hac Yolunda"²² başlığı altında seri olarak *Servet-i Fünun*'da yayımlar. Bu seri daha sonra kitap hâlinde yayımlanır.²³ *Servet-i Fünun* döneminin başka bir doktor siması Dr. Şerâfeddin Mağmûmî (1869-1927) de mektup formunda seyahat yazısı kaleme alan isimdir. Yazar, "Seyahat Hatıraları"²⁴ üst başlığıyla çıkardığı seride üç kitap yayımlamıştır. Bu kitapların birincisi olan *Anadolu ve Suriye'de*'nin iç kapağında "Kısmen *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edildikten sonra bu kere ayrıca kitap şeklinde dahi basılmıştır" cümlesi yer alır. Serinin bu Birinci Kitabının Birinci Bölümü "Bursa", tarihsiz ve "İstanbul'dan Bursa'ya" başlıklı birinci mektupla başlar ve yine tarihsiz 12. Mektup "Ayvalık-İstanbul" başlıklı mektupla biter. İkinci Bölümü olan "Adana, Halep, Beyrut ve Şam Vilayetleri" tarihsiz "İstanbul-İzmir-Mersin Adana" başlıklı birinci mektupla başlar ve yine tarihsiz "Şam-Humus-Trablus-İstanbul" başlıklı 12. Mektupla sona erer.

Serinin *Brüksel ve Londra'da* isimli ikinci kitabının iç kapağında da "İlk önce *Musavver Mâlûmat* gazetesinde tefrika edildikten sonra bu kere ayrıca kitap şeklinde dahi basılmıştır" cümlesi yer almaktadır. Bu kitabın "Brüksel ve Ma'raz-ı Beyne'l-milel" başlıklı

22 Cenab Şahabettin, "Hac Yolunda": Birinci Mektup-El-Kâhire Vapurundan; *Servet-i Fünun*, Nu. 312, 20 Şubat 1312, s. 402-407. On Altıncı Mektup-Rahmaniye Vapurundan; *Servet-i Fünun*, Nu. 388, 6 Ağustos 1314, s. 370-373. 1-4. Mektuplar "El-Kahire Vapurundan", 5-7. Mektuplar "İskenderiye'den", 8-13. Mektuplar "Kahire'den", 14-15. Mektuplar "Süveyş'ten", 16. Mektup "Rahmaniye Vapurundan" başlıklarıyla yazılmıştır. Birinci baskıda yanlış numaralandırılma sonucu birbirinden farklı iki tane 13. Mektup vardır. Toplamda 17 mektup vardır.

23 Cenab Şahabettin, *Hac Yolunda*, Matbaa-i Ahmed İhsan, İst., 1325/1909.

24 Dr. Şerâfeddin Mağmûmî, *Seyahat Hatıraları*, Aded 1: *Anadolu ve Suriye'de*, Mısru'l-Kahire, 1327/1909; Aded 2: *Brüksel ve Londra'da*, Mısru'l-Kahire, 1326/1908; Aded 3: *Fransa ve İtalya ve İsviçre'de*, Mısru'l-Kahire, Matbaatül'l-Mikdad, 1330/1914.

Birinci Bölümü Teşrinievvel 1897 tarihli Birinci Mektub'la başlar ve on bir mektuptan oluşur. "Londra'da On Beş Gün" başlıklı ikinci bölümü de Hazîrân 1898 tarihli Birinci Mektup'la başlar ve on altı mektuptan oluşur. Serinin üçüncü kitabı "Fransa ve İtalya ve İsviçre'de" mektup formunda yayımlanmaz ve kitap şeklinde basılmadan önce seri halde yayımlanmamıştır.

"Seyahat Hatıraları" serisinin birinci kitabı, *Anadolu ve Suriye'de* başlığıyla 1909'da basılsa da aslında ilk önce mektupları kaleme alınarak seri halinde yayımlanır. Ne var ki Dr. Şerâfeddin Mağmûmî Adana, Halep, Beyrut, Suriye vilâyetlerinde baş gösteren kolera salgını münasebetiyle Şubat 1895'te müfettiş olarak görevlendirilmiş olup Mayıs 1895'te Tarsus, Mersin ve Silifke'de incelemelerde bulunur ve bir buçuk yıl kadar bu bölgelerde salgınla mücadele eder. Serinin ikinci kitabı olarak basılan *Brüksel ve Londra'da* birinci kitaptan daha önce basılsa da yazarın kronolojik hayatında Avrupa yılları daha sonraya tekabül eder.

Servet-i Fünun döneminde bir başka isim Ali Kemâl (1867-1922) *İkdam* gazetesinde "Muharrerât: Hafta Mektupları"²⁵ başlığı altında Paris'e dair gözlemlerini 19 sayı aktarmıştır. Daha sonra "İngiltere Mektupları"²⁶ başlığıyla seri halinde mektup formunda seyahat yazıları kaleme almıştır. "*İkdam*'ın Paris Muhabiri" namıyla ve "Musâhabeler" başlığıyla *İkdam* gazetesine gönderdiği yazılar arasında Avrupa'dan pek çok şehir hakkında makale türünde, içinde seyahatnameden esintiler sunan önemli tanıtıcı yazılar kaleme alan Ali Kemâl'in bu yazılarının arasında "İngiltere Mektupları" da vardır. "Paris Mektupları"²⁷ da yine Paris'i tanıtıcı yazılar mahiyetindedir.

25 Ali Kemal, "Muharrerât: Hafta Mektupları", *İkdam*, I, nr. 763, 23 Rebiyülevvel 1314/21 Ağustos 1312/2 Eylül 1896, s. 4; - 19, nr. 935, 19 Ramazan 1314/9 Şubat 1312/21 Şubat 1897, s. 3.

26 Ali Kemal, "Musâhabeler: İngiltere Mektupları", *İkdam*, Sayı I. 1492 18 Ra. 1316 – 25 Ağ. 1314 – 5 Ey. 1898; Sayı II. 1493 19 Ra. 1316 – 25 Ağ. 1314 – 6 Ey. 1898; Sayı III. 1494 20 Ra. 1316 – 26 Ağ. 1314 – 7 Ey. 1898; Sayı IV. 1496 22 Ra. 1316 – 28 Ağ. 1314 – 9 Ey. 1898; Sayı V. 1498 24 Ra. 1316 – 30 Ağ. 1314 – 11 Ey. 1898; Sayı VI. 1502 28 Ra. 1316 – 3 Ey. 1314 – 15 Ey. 1898; Sayı VII. 1503 29 Ra. 1316 – 4 Ey. 1314 – 16 Ey. 1898; Sayı VIII. 1507 4 Ce. 1316 – 8 Ey. 1314 – 21 Ey. 1898; Sayı IX. 1512 9 Ce. 1316 – 13 Ey. 1314 – 25 Ey. 1898, s. 3-4.

27 Ali Kemal, "Musâhabeler: Paris Mektupları", *İkdam*, S. 1239, 3 Şn. 1315 – 15 Ke. 1313 – 27 Ke. 1897 ile S. 1656, 5 Ş. 1316 – 4 Şt. 1314 – 16 Şt. 1899. tarihleri arasında muhtelif başlıkta yazılar.

İkdam gazetesinde o yıllarda “Zabitân'dan Muzaffer” imzalı 1897 Türk-Yunan Harbi hakkında yazılıp cepheden gönderilen ve savaşı bütün canlılığıyla tasvir eden bir mektup²⁸ göze çarpar. *İkdam*'da yine aynı dönemde İsmail Zühdü, II. Wilhelm'in Mehmet Şâkir Paşa (1855-1914) himayesinde yaptığı Kudüs gezisini “Muhabir-i Mahsûsamızın Mektupları: Kudüs Hatırâtı”²⁹ başlığı altında 11 sayıda yayımlar.

Ahmed Râsim (1865-1932), bilhassa II. Meşrutiyet sonrasında çalıştığı mecmuaların muhabiri olarak değişik coğrafyalara görevlendirilmiş ve buralardaki izlenimlerini mektup formunda bu mecmualara yazmıştır. II. Meşrutiyet'in ilânı sırasında *Sabah* gazetesinde çalışan yazar, muhabirlik yaptığı İstanbul-Konya seyahatine dair izlenimlerini aynı gazetede “Anadolu Mektupları”³⁰ başlığı altında kaleme almıştır. Yine aynı günlerde Bulgaristan'a gitmiş ve gözlemlerini *İstişâre* mecmuasında “Bulgaristan Mektupları”³¹ başlığıyla yayımlamıştır. Bu mektupları daha sonra da *Muharrir Bu Ya!* isimli kitabına almıştır. Ahmed Râsim'in aynı günlerde Bulgaristan ile olan meseleleri yerinde inceleyip aktardığı on mektubu *Sabah* gazetesinde yayımlanır.³² Bu mektuplar her ne kadar, Türk-Bulgar ilişkilerine dair ise de seyahat edebiyatına ait unsurları da içermektedir. Yazarın, Balkan Savaşları sırasında, savaş muhabiri olarak

28 Zabitândan Muzaffer, “Muharrerât: Hatırât-ı Harbiye”, *İkdam*, nr. 1120, 1 Rebiyülâhîr 1315/18 Ağustos 1313/30 Ağustos 1897, s. 2.

29 İsmail Zühdü, “Muhabir-i Mahsûsamızın Mektupları: Kudüs Hatırâtı”, *İkdam*, I, nr. 1552, 19 Cemâzüylâhîr 1316/23 Teşrinievvel 1314/4 Teşrinisâni 1898, s. 2; – VIII, nr. 1567, 5 Recep 1316/7 Teşrinisâni 1314/19 Teşrinisâni 1898, s. 1; “Muhabir-i Mahsûsamızın Mektupları: Beyrut ve Suriye Hatırâtı IX”, *İkdam*, nr. 1568, 6 Recep 1316/8 Teşrinisâni 1314/20 Teşrinisâni 1898, s. 1; “Muhabir-i Mahsûsamızın Mektupları: Suriye Hatırâtı X”, *İkdam*, nr. 1569, 6 Recep 1316/9 Teşrinisâni 1314/21 Teşrinisâni 1898, s. 2; “Muhabir-i Mahsûsamızın Mektupları: Suriye Hatırâtı XI”, *İkdam*, nr. 1571, 8 Recep 1316/11 Teşrinisâni 1314/23 Teşrinisâni 1898, s. 1.

30 Ahmed Râsim, “Anadolu Mektupları”, *Sabah*, I. “Trende”, S. 6820, 6.9.1324 [19.9.1908]; II. S. 6821, 7.9.1324 [20.9.1908]; III. “Konya'ya Doğru”, S. 6822, 8 Eylül 1324 [21 Eylül 1908]; IV. “Konya”, S. 6823, 9 Eylül 1324 [22 Eylül 1908]; V. “Grev”, S. 6824, 10.9.1324 [23.9.1908]; VI. “Konya”, S. 6825, 11.9.1324 [24.9.1908]; VII. S. 6827, 13.9.1324 [26.9.1908].

31 Ahmed Râsim, “Bulgaristan Mektupları”, *İstişâre*, I.S. 10, 12.11.1324 [1908]; II. S. 12, 27.11.1324 [1908]. *Muharrir Bu Ya!*, İst. Hamîd Matbaası, 1926, s. 19-34.

32 Bu mektupların birincisi *Sabah*'ın 22.9.1324 [5.10.1908] tarihli 6836. sayısında, onuncusu da 12.10.1324 [25.10.1908] tarihli 6856. sayısında “Bulgaristan'da Cevâmi-i Şerife” başlığıyla yayımlanır.

Hadımköy'den gönderdiği altı seyahat mektubu da *Tasvir-i Efkâr*'da "Dâru'l-harb Mektupları"³³ başlığıyla yayımlanır. Yine yazarın savaş muhabiri olarak Mısır'a gönderilmesi üzerine oraya dair gözlemleri de *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde "Diyâr-ı Yusuf'a Doğru"³⁴ başlığı altında on üç mektup hâlinde yayımlanır. Ahmed Râsim, I. Dünya Savaşı senelerinde Romanya Cephesi'nde bir süre bulunmuş ve gözlemlerini "Romanya Mektupları"³⁵ başlığı altında yirmi bir gezi mektubu hâlinde *Tasvir-i Efkâr*'a yazmıştır. Bu yazılar, yazar tarafından daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır.

24 Temmuz 1908 tarihinde ilan edilerek resmî bir bildiri ile halka duyurulan II. Meşrutiyet, II. Abdülhamid'in (1842-1918) istibdat yönetimine son vermiş ve bilhassa basın dünyasında önemli sonuçlar doğurmuştur. II. Abdülhamid döneminde sesi çıkmayan çevreler, adeta birbirleriyle yarışırcaasına gazete ve dergi çıkarmaya başlamışlardır. Bu durumu Ahmed İhsan Tokgöz hatıralarında şu cümlelerle anlatmaktadır:

Hele Bâbîâli Caddesi, gazetecilik ve muharrirlik noktalarından çok tuhaf manzaralar gösteriyordu. O neydi? Sanki memleketin eli kalem tutanlarının hepsi muharrir oluyordu! Kimin beş on parası varsa, hemen bir gazete kurmaya kalkıyordu! Hazır parası olmayanlar evle-
rindeki mallarını satıp matbaa ve gazete açıyorlardı. İntişara başlayan günlük gazetelerin sayısı elliyi geçmişti; mecmuaların, risalelerin hesabı yoktu.³⁶

Bu heyecanın sayısal sonucu olarak, 1908'in ilk günlerinde ülke genelinde 120 gazete ve dergi varken, Meşrutiyet'in ilanının ilk yedi ayında 730 imtiyaz hakkı alınmıştır. İstanbul'da 52 olan yayın sayısı, 377'ye yükselmiştir. Ülke genelindeki yayınlarda 399 Türkçe, 109

33 Ahmed Râsim, "Dâru'l-harb Mektupları", *Tasvir-i Efkâr*, I. S. 669, 16.2.1913 (Hadımköy 31 Ocak); II. S. 670, 17.2.1913 (Hadımköy, 1 Şubat); III. S. 671, 18.2.1913 (Hadımköy, 3 Şubat); IV. S. 627, 19.2.1913; V. S. 675, 22.2.1913 (Hadımköy 7 Şubat); VI. S. 676, 23.2.1913 (Hadımköy, 8 Şubat).

34 Ahmed Râsim, "Diyâr-ı Yusuf'a Doğru", *Tasvir-i Efkâr*, I. S. 1291, 16.12.1914; II. S. 1299, 24.12.1914; III. S. 1307, 1.1.1915; IV. S. 1311, 5.1.1915; V. S. 1315, 9.1.1915; VI. S. 1350, 13.2.1915; VII. S. 1352, 15.2.1915; VIII. S. 1361, 24.2.1915; IX. S. 1364, 27.2.1915; X. S. 1370, 6.3.1915; XI. S.1376, 11.3.1915; XII. S. 1378, 13.3.1915; XIII. S. 1396, 31.3.1915.

35 Ahmed Râsim, *Romanya Mektupları*, Ahmed İhsân ve Şürekâsi, İst., 1333 [1916].

36 Ahmed İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, haz. Necati Tonga, Çolpan Kitap, Ank. 2020, s. 207.

Rumca, 67 Arapça, 36 Fransızca, 34 de Ermenice imtiyaz alınmıştır.³⁷ II. Meşrutiyet'in sağladığı serbestlikte bu süreli yayınlar, yurttta ve dünyada meydana gelen gelişmeleri kamuoyuna daha yakından ve ayrıntılı aktarabilmek için yurtiçine ve yurtdışına “muhabir-i mahsûsa” görevlendirmiştir. Bu muhabirlerin gittikleri yerlere dair gözlemlerini seyahat-mektup formunda aktarmaları, bu yazıların sayılarının katlanarak artmasına sebep olmuştur.

II. Meşrutiyet'ten sonra Anadolu'nun önem kazanması üzerine bu coğrafyaya ilgi artmış ve yayın hayatına başlayan gazete ve dergilerde Anadolu'ya dair mektup formunda seyahat yazıları ardı ardına yayımlanmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlilerinden birisi *Tanîn* gazetesi yazarlarından Ahmed Şerif'in (1883-1927) gezileridir. *Tanîn* gazetesi tarafından görevlendirilen Ahmed Şerif, Osmanlı Devleti'nin farklı pek çok şehirlerine yaptığı gezilere dair gözlemlerini 1909'dan itibaren *Tanîn*'de mektup formunda yayımlamaya başlar. Bunlardan Anadolu'da gerçekleştirdiklerini *Anadolu'da Tanîn* ismiyle Tanîn Matbaası'nda 1325 [1909] senesinde kitap hâlinde yayımlar. Kitabın mukaddime niteliğindeki yazısında Anadolu'ya açılımın gerekçesi şu cümlelerle ifade edilir:

Tanîn: İstanbul'da hepimiz bir politika illetine uğradık. İşimiz gücümüz, bahsimiz, mükâlememiz, hep siyâsiyâta dair. Hâlbuki biz bir takım mesâil-i iktisâdiye, mâliye, zirâiye, içtimâiye karşısında bulunuyoruz. Taşralar ne haldedir? Köylüler ne yapıyor, ne istiyor? Memleket neye muhtaçtır?

İşte bir takım sualler ki bunlara cevap verebilmek için taşralara ta köylere varıncaya kadar gidip her şeyi gözle görmek, köylüyü dinlemek, tetkikât yapmak lazımdır.

Bu tetkikatı icra etme üzere Anadolu'ya muharrirlerimizden birini gönderdik. Tekmil Anadolu'yu, Kürdistan'ı, Irak ve Suriye'yi dolaşacak. Netice-i müşâhedâtını bize mektuplarla bildirecektir. Anadolu'da Tanîn işte bu tetkikatın neticesidir. Bidayet-i hürriyette Türkiye'nin ne halde bulunduğunu gösterecek bir vesîka-i mühimmedir. Bundan dolaydır ki gazete sütunları arasında gaib olmasına kail olmadık. Kitap sûretinde bastırıyoruz. Bu zamanın en kıymetdar bir şahidi halinde şu kitap ilelebet elde gezecektir.³⁸

37 K. Yust, *Kemalist Anadolu Basını*, Tiflis, 1922, haz. Orhan Koloğlu, ÇGD Yay., Ank. 1995, s. 202.

38 Ahmed Şerif, *Anadoluda Tanîn*, Tanîn Matbaası, İstanbul, 1325, s. 2.

Bu eserde, 23 Haziran 1325 [1909]'da Bursa'da başladığı gezisini Mihaliç, Germasti, Bigadiç, Sındırgı, Simav, Gediz, Kütahya, Akşehir, Yalvaç, Şarkıkaraağaç, Beyşehir, Konya, Ilgın, Eskişehir, Ankara, Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Çayırhanı Kariyesi, Mihaliççık, Sivrihisar, Adana, Tarsus, Arifiye, Erzin, İskenderun, Hassa, İslâhiye, Bahçe, Osmaniye, Kars [Kadirli], Sis, Feke gibi Anadolu'nun farklı coğrafyalarına ait çok sayıda yerleşim birimini gezdikten sonra 7 Mart 1326 [1910]'da Haçin [Saimbeyli]'de tamamlar. Ahmed Şerif bu seyahat-mektuplarında gezdiği yerlerin trajik gerçekliğini çarpıcı bir üslupla âdeta raporlaştırır. Bir nevi teftiş raporunu andıran bu metinler dönemin yöneticileri üzerinde de fazlaca etkili olur. Yazarın bu etkisini gören *Tanîn* gazetesi idaresi onu Anadolu dışındaki gelişmeleri de kaleme alması için görevlendirir. Bu doğrultuda Anadolu coğrafyası dışındaki seyahatlerini de *Tanîn* gazetesinde seri halinde yayımlar.³⁹ Bu yazılar 1914 senesine kadar devam eder.

Aynı şekilde, Babanzâde İsmail Hakkı (1876-1913), 1908'de Bağdat Mebusu olarak çıktığı Irak seyahati gözlemlerini "Irak Mektupları"⁴⁰ başlığıyla seri hâlinde *Tanîn* gazetesinde aktardıktan sonra 1329 [1913]'te Kanaat Kitabhanesi tarafından kitap halinde yayımlar. Eserde, Babanzâde, İstanbul'dan Beyrut'a giderken gördüklerini ve düşüncelerini Beyrut'ta, Cebel'de, Şam'da, gördüklerini, Baalbek Harabeleri'nin kayıplarını, Türk ve Arap milletin arasını açmak isteyenlerin olduğu, Halep ve çevresinin ağaçsızlığını, Fırat nehri civarında ve Deyrizor şehrinde gördüklerini, Bağdat'a yaklaştıkça Bağdat medeniyetinin ürünlerinin görülmeye başlandığını, Bağdat'ın imar durumunu ve ziyaret edilecek önemli dini-tarihi mekânlarını, Irak'ta bulunan aşiretleri ve bunların aralarındaki mücadelelerini, Fırat Nehri üzerinde yaptığı yolculuğa dair gözlemlerini, Irak'ta güneye doğru gidildikçe insanların silahlандığını, yaklaşık bir sene

39 Ahmed Şerif, "Arnavutluk'ta Tanîn", *Tanîn*, 2 Ağustos 1326 [1910], nr. 702, s. 1; 9 Ağustos 1326, nr. 709, s. 1; 14 Ağustos 1326, nr. 714, s. 1-2; 21 Ağustos 1326, 721, s. 1-2; 23 Ağustos 1326, nr. 723, s. 1-2; "Suriye'de Tanîn", 25 Eylül 1326, nr. 754, s. 1; 28 Eylül 1326, nr. 757, s. 1; 1 Teşrinievvel 1326, nr. 760, s. 1; 4 Teşrinievvel 1326, nr. 763, s. 1-2; 8 Teşrinievvel 1326, nr. 767, s. 1; 9 Teşrinievvel 1326, nr. 768, s. 1-2; 10 Teşrinievvel 1326, nr. 769, s. 1; 15 Teşrinievvel 1326, nr. 774, s. 1; 21 Teşrinievvel 1326, nr. 780, s. 1-2; 29 Teşrinisâni 1326, nr. 819, s. 1.

40 Babanzâde İsmail Hakkı, "Irak Mektupları", *Tanîn*, I. "İstanbul'dan Beyrut'a Nr. 739, 8 Eylül 1326 (1910), s. 1-2; 22 Nr. 832, 15 Kânûnuevvel 1326 (1910), s. 1-2.